

*Forfatteren er ph.d. og cand.mag.,
sprogforsker ved Danmarks Medie- og Journalisthøjskole*

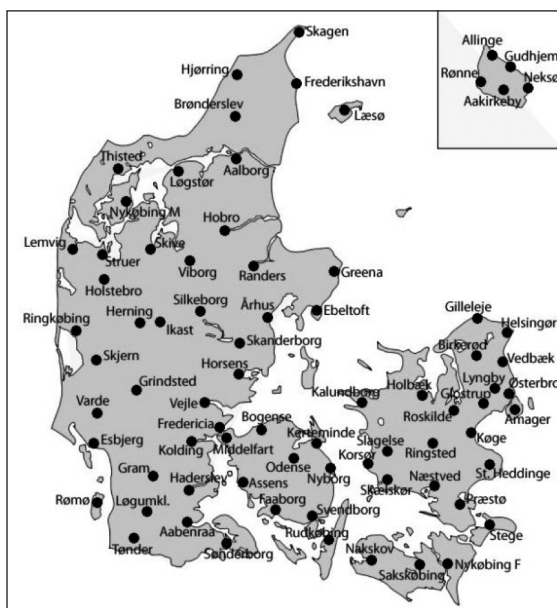
Michael Ejstrup:

Perceptionsundersøgelse af moderne danske dialekter

I årene 2006 til 2009 er en stor undersøgelse af talesproget gennemført i seks byer i Danmark fra vest til øst, nærmere bestemt Skjern, Sønderborg, Nyborg, Næstved, Østerbro i København og Rønne. Undersøgelsen er en taleproduktionsundersøgelse og del af en ph.d.-afhandling, der er forsvaret ved Syddansk Universitet (Ejstrup 2009). Undersøgelsen er gennemført med digitaliserede lydoptagelser, som efterfølgende er elektronisk analyserede med digitalt baseret software (www.praat.org).

Varians og konstans

Undersøgelsen fokuserer på lydlige forskelle og i særdeleshed på vokalers fremtrædelsesformer. Hertil kommer som naturlige følgesvende i spontant talesprogsmateriale de prosodiske (herunder tonale), morfologiske, syntaktiske, semantiske (både ord-, syntagmatiske og ytringsrelaterede) og pragmatiske forskelle mellem talesprogene i de seks byer. Alt er så holdt op mod tidligere dialektologiske redegørelser for sproget i de seks områder for 70-110 år siden, herunder Skautrup (1968). Konklusionen bliver, i modsætning til hvad ofte hævdes, at der findes klare relationer til tidligere tiders dialektale forhold. For blot at nævne nogle få eksempler genfindes forskellige diftongeringer af lange vokaler, desuden genfindes tonale adskillelser mellem oprindeligt en- og tostavete ord i Sønderborg, og fuldvokal i svagtrykstavelser genfindes på Bornholm. Plus rigtig meget mere, som det ikke er muligt at komme ind på her. Relationerne og forankringerne af sproget i de seks byer peger på klare forbindelser til de tidligere dialektbeskrivelser.

Figur 1. Danmarks kort med byer fra undersøgelsen.

Vi hører mere, end forskere tror

Ét er således sprogproduktion, et andet er sprogperception, og i april 2011 gennemførtes som et samarbejde mellem forfatteren fra Danmarks Medie- og Journalisthøjskole, videnskab.dk og Forsknings- og Innovationsstyrelsen den hidtil største undersøgelse af, hvor gode danskere anno 2011 er til at genkende hinanden

på talesproget. Resultaterne viser, at både køn, alder og landsdel gør en forskel i, hvor gode danskerne er til at genkende hinandens dialekt. Der blev således udformet en test, hvor danskere fra hele landet via internettet blev inviteret til at lytte til talesprog fra forskellige egne af Danmark og give deres bud på, hvor i landet de enkelte talere kom fra. Hertil egner optagelserne til undersøgelsen sig godt, idet alle informanterne taler, hvad de selv karakteriserer som deres normale dagligdags sprog, når de taler med andre fra den egn, de bor i. Sprogeksemplerne er, hvad deltagerne selv vil kalde moderne dialekt anno 2007 fra de nævnte fem provinsbyer og København, sådan som de unge voksne taler det.

Design

Undersøgelsen er netbaseret og interaktiv. Der er syv forskellige lydprøver, idet en lydprøve fra Aabenraa er føjet til for at undersøge, om danskere, der bor forholdsvis tæt på hinanden i henholdsvis Aabenraa og Sønderborg, og hvis talesprog er tæt beslægtet, kan skelne mellem hinanden udelukkende på baggrund af talesproget. Som

det fremgår af figur 1, blev undersøgelsens deltagere for hver af de syv lydprøver, der alle var på ca. 30 sekunder, præsenteret for et danmarkskort med alle større byer (købstæder) repræsenteret. Herefter var det informantens opgave at placere en prik ud for den by, han mente lydprøven stammer fra. Der er mange valgmuligheder, og mængden er med vilje stor for at undersøge, hvor detaljeret informanterne kan kende sprogsprøverne. Det er her ikke nok at kunne genkende en sjællænder eller en vestjyde for at få point; man skal kunne placere sprogsprøven mere præcist. Det skal være medgivet, at undersøgelsen fra starten er lidt 'udemokratisk', idet østjyderne, nordjyderne og sydhavsørerne ikke er repræsenteret med lydprøver. Sådan er det med forskning, man må træffe valg for at ressourcerne kan slå til. De seks oprindelige byer er valgt for at få en linje fra vest til øst, fordi vi fra gammel tid ved, at dialektforskellene er størst her.

Pointene

Testens pointgivning er indrettet, så der gives tre point for hvert helt korrekte svar, mens der gives ét point for et svar, der peger på en naboby til den rigtige. En informant vil maksimalt kunne opnå enogtyve point for syv korrekte svar. Ved en sprogsprøve fra eksempelvis Næstved vil en informant opnå tre point ved at placere svarprikken i cirklen ud for Næstved, mens byer som Køge, Slagelse og Korsør vil give ét point. Byer som Præstø, Vordingborg, Roskilde og Holbæk vil give nul point (ligesom landets øvrige byer i sagens natur også vil). Informanterne har mulighed for at vende tilbage og høre lydklippene og rette i svarene, lige så mange gange det ønskes. Det er beregnet, at hver informant skal bruge cirka fem til syv minutter på at gennemføre testen, hvis han ikke går tilbage og retter flere gange. Herefter afsluttes testen, og svarene sendes via internettet til registrering. Ud over svarene på lydklippenes placering på danmarkskortet starter undersøgelsen med, at hver informant angiver køn, alder og den egn, han/hun er vokset op i.

Næsten 30.000 informanter

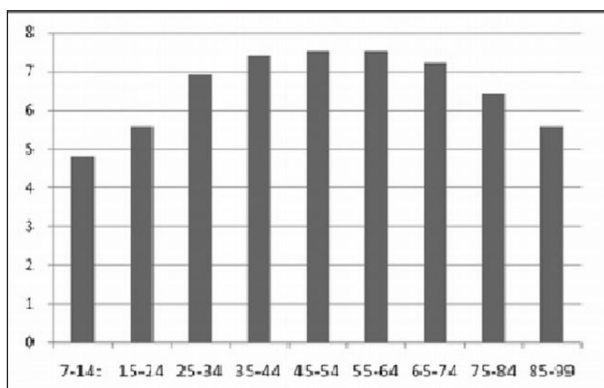
Alle svarene er opsamlet og registreret i en database; de er behandlet søndag d. 24. april 2011. Der var i alt 28.471, som valgte at klikke ind på undersøgelsen og gennemføre den. Af disse var 15.791 mænd

og 12.680 kvinder. Mændene opnåede i gennemsnit 7,12 point, kvinderne i gennemsnit 6,95. Mænd synes altså at være bedre til at genkende moderne dialekter end kvinder. Da mængden af besvarelser er næsten 30.000, fremstår denne forskel som statistisk signifikant. Aldersfordelingen i besvarelserne fremgår af tabel 1.

Tabel 1.

Alder	Antal deltagere	Gennemsnitligt opnået antal point
7-14:	304	4,8
15-24	3982	5,6
25-34	5772	6,9
35-44	4854	7,4
45-54	5358	7,5
55-64	5236	7,5
65-74	2467	7,2
75-84	448	6,4
85-99	56	5,6

Der toner en normalfordeling frem, se fig. 2, med informanterne i alderen 35-65 år som de bedste til at genkende talesprogene og placere dem præcist geografisk. De alleryngste mellem 7 og 14 år, hvis sprog-

Figur 2. Antal point i forhold til aldersklasser

tilegnelse næppe er fuldført, klarer sig dårligst. Interessant er det, at informanter mellem 15 og 24 år klarer sig på linje med informanter, der er 85 og derover, mens det mest interessante nok er, at informanter mellem 25 og 34 år placerer sprogprøverne mere præcist end informanter, der er 75-84 år. De ældste informanter klarer sig altså ikke bedre end de unge – tværtimod.

Definering af regionerne

For at kunne styre de næsten 30.000 besvarelser og holde dem op mod hinanden, var det nødvendigt at skabe et system, som kunne henføre de enkelte informanter til en gruppe, der også repræsenterer et afgrænset landområde. Her blev postnumrene valgt, da de er direkte henførbare til jernbanernes løb i Danmark. Jernbanerne er anlagt med den første i 1847 og frem til cirka 1920, hvorefter kun små justeringer er sket. Det stemmer nogenlunde overens med dialektbeskrivelser, som benævnes som de klassiske dialekter, uden at dette dog i detaljen defineres og beskrives. Postnumrenes grupperinger og relationer til egne og dialektområder svarer igen ganske godt til føromtalt undersøgelse af moderne talesprog i de fem provinsbyer og København, som på mange områder knytter sig tæt til de tidligere nævnte dialektbeskrivelser. Alt sammen med tabet af de små differentieringer og finurligheder, som en undersøgelse med næsten 30.000 informanter nødvendigvis må medføre. Altså er det af praktiske grunde valgt at henføre sprogene og befolkningen til grupper, som refererer til disse postnumre og i overensstemmelse med følgende nøgle, som fremgår af tabel 2. Alle postnumre, der starter med de angivne to cifre, henregnes til den anførte egn i Danmark.

Tabel 2 – regionernes fordeling

Egn	Postnumre, som henregnes til regionen, starter med:
Bornholm	37
København	10-25 + 27
Nordsjælland	28-36
Vestsjælland	40-41 + 43-45
Sydsjælland	42 + 46-47

Lolland og Falster	48-49
Østfyn	50 + 52-53 + 58
Vestfyn	54-57 + 59
Sønderjylland	61-65
Østjylland	60 + 70-71 + 80-89
Vestjylland	67-69 + 76-79
Midtjylland	72-75
Nordjylland	90-99

Vest er bedst

Et interessant spørgsmål er, om der er forskel på, hvor præcist informanterne fra de enkelte regioner har kunnet placere sprogrprøverne. Generelt er de geografisk centrale regioner i Danmark bedst til at placere sprogrprøverne præcist, og det er herefter de vestlige egne, som vinder over de østlige egne. Sønderjyderne er bedst med et gennemsnit på 8,6 point, herefter følger fynboerne med 7,5 point, og lige i hælene herpå har vi vestjyderne og midtjyderne med henholdsvis 7,4 og 7,3 point. De præcise pointscorer fremgår af tabel 3.

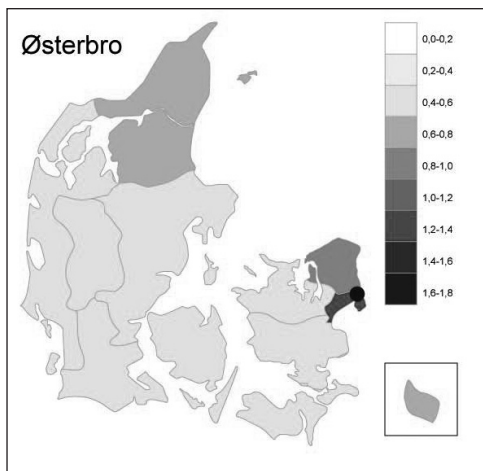
Tabel 3 – regionernes gennemsnitlige pointscorer

<u>Born-</u> <u>holm</u>	<u>Køben-</u> <u>havn</u>	Nord- sjælland	Vest- sjælland	<u>Syd-</u> <u>sjælland</u>	Lolland og Falster	<u>Østfyn</u>
<u>503</u>	<u>3529</u>	2401	940	<u>1549</u>	580	<u>1162</u>
<u>6,6</u>	<u>6,7</u>	6,5	6,4	<u>6,8</u>	6,2	<u>7,5</u>

<u>Vest-</u> <u>fyn</u>	<u>Sønder-</u> <u>jylland</u>	Øst- jylland	<u>Vest-</u> <u>jylland</u>	Midt- jylland	Nord- jylland
<u>1448</u>	<u>2746</u>	5865	<u>3255</u>	1339	3154
<u>7,5</u>	<u>8,6</u>	6,9	<u>7,4</u>	7,3	6,5

Alm. tekst: regioner, der ikke har en dialekt med i testen
 Understregede områder: regioner, der har 1 dialekt med i testen
 Kursiv + understreging: region, der har 2 dialekter med i testen

Der er naturligvis et problem i at sammenligne tallene på tværs af alle regioner, da informanter i en region med egen dialekt som udgangspunkt må forventes at svare bedre end folk uden egen dialekt med i testen. Alligevel tyder resultaterne ikke på, at denne bias (dvs. mulige forvrængning) er problematisk, da både regioner med og uden egne dialekter i testen klarer sig henholdsvis godt og dårligt. F.eks. Bornholm (med egen dialekt i testen, men dårligt resultat) versus Vestfyn (uden egen dialekt i testen, men godt resultat) og Sønderjylland (med egen dialekt i testen og godt resultat) versus Nordjylland (uden egen dialekt i testen og dårligt resultat). Når man sammenligner inden for de to grupper med flere regioner (understr. og alm.), så tegner der sig et generelt mønster af, at folk midt i riget og mod vest er bedst til at genkende de moderne dialekter, idet Fyn, Midt- og Vestjylland klarer sig rigtig godt modsat Bornholm og København, der klarer sig relativt skidt. Formentlig kan det også konkluderes, at Sønderjylland klarer sig rigtig flot, men at de har bias, fordi de har hele to dialekter med i undersøgelsen, og det kan forstyrre billedet i denne sammenhæng.

Figur 3. I København kender man dem fra Østerbro

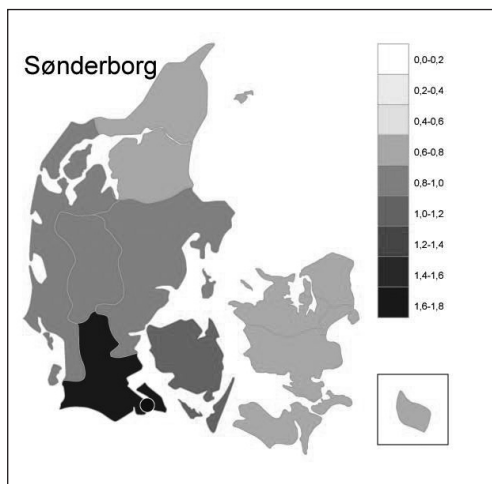
Desuden må vi konstatere, at nordjyder og østdanskere alt andet lige er de dårligste til at kende og præcist placere dialekterne i testen. Figur 3, 4 og 5 illustrerer nogle af resultaterne grafisk som *heatmaps*, hvor det vises, at jo mørkere farven på kortet er, jo højere pointscore har informanterne generelt opnået i den pågældende region.

Den mest genkendte by

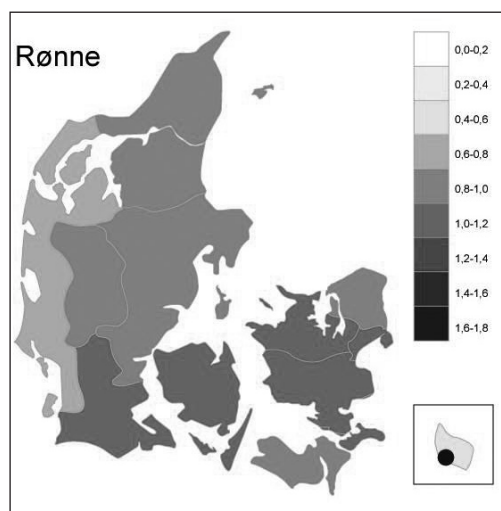
Det er muligt at regne sig frem til, hvilken by og dermed hvilken sprogsprøve de fleste har kunnet genkende. Samtidig er det muligt at sammenligne med, om det så er de samme, som ovenfor var dygtige til kende sig selv (bysbørnene), der også er, eller netop ikke er, gode til at

placere andre sprogprøver præcist. Her kan der igen være bias i form af de forskellige antal af deltagere i de enkelte regioner. Her kunne regionens egne deltagere have været sorteret fra ved de enkelte byer, hvilket dog ikke teknisk umiddelbart har været muligt. Der er eksempelvis relativt få bornholmere med, men de øvrige danskere placerer de bornholmske

sprogprøver præcist. Fynboerne er pænt repræsenteret, men kun få kan placere sprogprøverne fra Nyborg præcist. De tal overrasker. Det skal i øvrigt bemærkes, at det er muligt at registrere, at ved sprogprøven fra Aabenraa placerer næsten lige så mange den i Aabenraa som i

Figur 4. I Søndersborg kender de sig selv

Figur 5. På Bornholm kender de ikke dem fra Rønne

Søndersborg, mens når de så hører sprogprøven fra Søndersborg, er de samme informanter mindre i tvivl. Måske spiller rækkefølgen af sprogprøverne ind, da Søndersborg kommer sidst i testen. Ideelt burde testen have 'shufflet' rækkefølgen af sprogprøverne (dvs. anbragt dem i tilfældig rækkefølge). De numeriske tal for præcist og korrekt placerede sprogprøver i forhold til by fremgår af tabel 4.

Tabel 4. Antal korrekt placerede sprogprøver i forhold til byen

By med sprogprøve	Antal korrekte placeringer (ud af de næsten 30.000)
Rønne	9.162
Sønderborg	8.331 (her vælger i alt 3.650 Aabenraa i stedet for)
Østerbro	6.006
Aabenraa	4.760 (her vælger i alt 3.861 Sønderborg i stedet for)
Næstved	3.331
Skjern	1.797
Nyborg	1.669

Til yderligere undersøgelse i fremtiden vil datamaterialet eksempelvis være egnet til at finde detaljer i fynboernes besvarelser og afsløre, om fynboer som særlig gruppe er bedre til at placere sprogprøven i Nyborg helt korrekt end landsgennemsnittet. Og er der mon forskel på vest- og østfynboer mht. at placere den fynske sprogprøve fra Nyborg korrekt? – holdt op imod, hvor gode man i resten af landet er til at placere sprogprøverne på hhv. Fyn og helt præcist i Nyborg. Ét er sikkert, de fra Sønderjylland, det være sig Haderslev, Tønder eller Aabenraa, er (som forventeligt) bedre til at kende forskel på de to sønderjyske sprogprøver end resten af landet. Faktisk er det således, at af sønderjyderne alene placerer 39 % Aabenraa korrekt, og 53 % placerer Sønderborg korrekt. For resten af Danmark er tallene, at 14 % placerer Aabenraa korrekt, og 27 % placerer Sønderborg korrekt. Det er en signifikant forskel.

Københavnerne overrasker

At flest af undersøgelsens næsten 30.000 deltagere placerer Rønne korrekt, overrasker næppe; heller ikke at næstflest placerer Sønderborg korrekt, idet vi er vant til at høre bornholmere og sønderjyder som stolte repræsentanter for deres lokale dialekter, men at Østerbro indtager tredjepladsen, overrasker sikkert nogle. Det overrasker i sagens natur ikke, at mange danskere kan høre, at personer kommer fra København, derimod at københavnernes selv kan placere sprogprøverne på Østerbro. Alle kender københavnsk; det strømmer konstant og hele tiden ud af mediernes højt talere. Der gives god plads til københavnsk i hele Danmark, og vi har alle hørt det – tit. Sønderjysk

og bornholmsk kender vi som nævnt også; i begge landsdele har man naboerne tæt på, og man holder fast i dialekten og bruger den, så snart man får chancen. Københavnerne er mod forventning rigtig gode til at placere sprogprøverne på Østerbro sikkert og præcist. Det maner til eftertanke, når vi i andre sammenhænge hører, at københavnsk sprog mere eller mindre er blevet til én ting, og at moderne københavnsk udtale således kan anskues under ét. Denne undersøgelse viser, at det ikke synes at være tilfældet; den giver faktisk københavnerne mulighed for at placere sprogprøverne adskillige steder i København og omegn. Et resultat, der tillige lægger op til fornyet tolkning af tidligere undersøgelses resultater. Denne viden er vigtig, når fremtidens undersøgelser skal planlægges og deres resultater forstås.

Konklusion

Danskerne vest for Storebælt klarede sig i gennemsnit bedre end østdanskerne med hensyn til at placere sprogprøverne korrekt. Resultaterne er bemærkelsesværdige, både fordi de, i modsætning til hvad ofte hævdes, viser, at moderne danskere kan genkende dialekter, og fordi de bygger på næsten 30.000 deltagere fra hele landet og er statistisk signifikante. Resultaterne turde dog ikke overraske, idet øst-, vest- og sønderjyder viser sig at være bedre til at genkende de moderne danske dialekter end københavnerne. Vestdanskerne bor og lever sammen med de moderne dialekter, vi generelt i medierne hører mindst til, og de lytter til dem hver dag, så derfor er deres ører uden tvivl meget mere vant til at høre forskellige former for dansk talesprog. Dermed er det naturligt, at vestdanskerne har et mere præcist bud på, hvor sprogformerne stammer fra, end tilfældet er eksempelvis i Nordsjælland og på Østsjælland.

Det viser sig, at mænd er signifikant bedre end kvinder til at genkende moderne dialekter. Det er måske heller ikke så overraskende, idet svenske undersøgelser har vist, at mænd i højere grad holder fast i lokalt talesprog end kvinder (Björsten m.fl. (1999)). Et andet markant resultat fra undersøgelsen er fordelingen af point på aldersgrupper, idet det ofte antages, at de ældre danskere "da må være" meget bedre end de unge generationer til at skelne dialekterne, fordi dialekt jo ikke rigtig findes mere, og hvis det endelig skulle være tilfældet, så er det de gamle menneskers sprog.

Men det kan ikke eftervises her – tværtimod. De midaldrende informanter klarer sig bedst, og de unge generationer er en anelse bedre end de ældste, hvis man fraregner gruppen på under 14 år, hvis sprogtilegnelse næppe er afsluttet. Aldersgrupperne fra 35-64 år scorer således allerbedst, og de 25-34-årige scorer bedre end de 75-84-årige og ikke meget dårligere end de 65-74-årige. Dem i alderen fra 35-64 år kan kende hinanden på sproget. De er sikre, og det er ikke overraskende. De er trygge, på plads og i orden; det er deres sprog, der tæller i vores samfund lige nu. De helt unge og de ældre fremstår mere usikre; måske i forhold til om deres sprog er på vej ud af eller ind i varmen, kunne man godt spekulere.

Undersøgelsen bekræfter en hypotese om, at folk i en region er gode til at stedfæste de lokale dialekter helt præcist, idet der i testen var både et lydclip fra Aabenraa og et fra Sønderborg. Her lykkedes det rigtig mange sønderjyder at 'pinpointe' de rigtige byer, og undersøgelsen bekræfter således fordomme om, at jo længere væk folk bor fra os selv, jo dårligere er vi til at kende deres dialekt. Til gengæld kan vi høre detaljerne og spotte folk ret nøjagtigt, hvis vi bor tæt på dem. Og på den måde bekræfter undersøgelsen, at moderne dialekter lever.

Konsekvenser for medierne

De moderne dialekter lever på trods af, at de er omtrent helt fraværende i radio og tv, og undersøgelsen peger på, at medierne må stramme ballerne og se at få ryddet pladsen til mere sproglig mangfoldighed, hvis de vil leve op til at repræsentere det sprog, som almindelige danskere faktisk taler. Det er i denne forbindelse relevant at bemærke, at både lov og public service-kontrakt for DR nævner sproget. Således LBK nr. 477 af 6. maj 2010, "Gældende Radio- og fjernsynslov", hvori det anføres:

Der skal endvidere lægges særlig vægt på dansk sprog og dansk kultur.

Public service-kontrakt for 2003-2006, hvori det anføres:

DR skal gennem en aktiv sprogpolitik medvirke til at bevare og udvikle det danske sprog, så lyttere og seere møder og oplever et korrekt og forståeligt dansk.

Samt public service-kontrakt for 2011-2014, hvori det anføres:

DR skal lægge særlig vægt på dansk sprog og aktivt medvirke til at bevare og udvikle det danske sprog, så lyttere, seere og brugere oplever et korrekt og forståeligt dansk i DRs programvirksomhed ... DR skal desuden lægge vægt på et korrekt og forståeligt dansk i programmerne samt føre en aktiv sprogpolitik.

Spændende og sigende er især dét, som ikke nævnes, for hvad er “et korrekt og forståeligt dansk”, og hvordan forventes DR at føre en “aktiv sprogpolitik”? Se, det er spændende spørgsmål, og helt nye analyser af sproget i DR’s tv-aviser viser, at det stadig i vidt omfang er det normerede skriftsprog med *Dansk Sprognævn* og *Retskrivningsordbogen*, som danner rammen for både “et korrekt og forståeligt dansk” og en “aktiv sprogpolitik”. Herved når vi frem til, at sproget langs Nordsjællands østkyst fra Østerbro til Helsingør endnu en gang får pladsen som det korrekte og forståelige. Ikke østkysten fra Sydhavn til Køge, østkysten fra Nyborg til Svendborg eller østkysten fra Skanderborg til Fredericia. Det fremgår ikke eksplicit, men analyserne af sproget i seks tv-aviser fra DR fra 1965 til 2011 viser dette med al ønskelig tydelighed jf. Ejstrup & le Fevre Jakobsen (2011). Og så skal det tilføjes, at det jo på ingen måde kommer på tale at lade sproget fra de vestvendte kyster i Danmark falde i gruppen med “et korrekt og forståeligt dansk”.

Litteratur:

- Björsten, S., G. Bruce (m.fl.) (1999) Svensk dialektologi och fonetik – tjänster och gentjänster, i: *Svenska landsmål och svenskt folkliv*. Uppsala: Kungl. Gustav Adolf Akademien/Swedish Science Press:7-23.
- Ejstrup, M. (2009) *Danske Talesprog i Begyndelsen af Det Tredje Årtusinde. En Undersøgelse af Danske Talesprog i Vest-, Syd- og Østdanmark med Fokus på Akustisk Undersøgelse af Vokaler*. Ph.d.-afhandling. Syddansk Universitet.
- Ejstrup, M. & B. le Fevre Jakobsen (2011) *Takt og tale og tv-avis gennem 40 år*, i: *Forandringens journalistik – 40 års tilbageblik*. Red. Buch R. Aarhus: *Ajour*:40-72.
- Skautrup, P. (1968) *Det Danske Sprogs Historie IV*. København: Gyldendal. Nordisk Forlag.